

Jadranka Čačić

Institut za migracije i narodnosti
Sveučilišta u Zagrebu

Primljeno: 01. 04. 1988.

FRANCUZI, JUGOSLAVENI ILI NEŠTO TREĆE?*

SAŽETAK

Iako svakodnevni život udaljuje imigranta od njegove domovine, on joj se u svojoj svijesti neprestano vraća. Nesigurnost njegova ekonomskog položaja i nedefiniranost povratka različito se odražuje na pripadnike prve i druge generacije Jugoslavena u Alsaceu i Lorraini. Dok prva generacija gleda nostalgично na Jugoslaviju, druga nespretno traži identitet i mjesto u francuskom društvu, nemajući pri tome čvrstog oslonca ni u francuskome ni u jugoslavenskom društvu. Identificirajući se kao jugoslavenska, ova se populacija tijekom svog razvoja udaljuje od onoga što čini osnovu za formiranje i čuvanje tog identiteta — poznavanje i prakticiranje običaja i obilježja porijekla.

Zašto?

Napuštajući svoje selo, grad, porodicu, prijatelje, dom, ostavljamo trag kojim se možemo vratiti. Malo je tko od Jugoslavena koji već deset, dvadeset godina borave »privremeno« u Francuskoj pomišljao da odlazi na tako dugo vrijeme ili možda zauvijek.

Ekonomska je migracija, čini se, i ime za obmanu o povratku kada se nabavi, zaradi, osigura..., a svaka nova potrošačka želja (da li samo ona) njena je prolongacija. »Zemaljski dani teku«: vjenčanja, rađanja, smrti, prijateljstva, ljubavi... Stječu se nova ognjišta, obitelji dobivaju nove okvire. Iz novih obitelji rađaju se nove generacije. Dugo zapostavljane, tek kada su se počele nametati svojim zahtjevima postaju predmetom znanstvenog istraživanja, a njihova je sudbina podjednako interesantna i zemljama imigracije i zemljama emigracije.

Druga generacija Jugoslavena u Francuskoj nije dosad, barem ne sustavno¹, izučavana. Možda bi i sama ta činjenica bila dovoljan razlog da se bavimo njome. Međutim, nastavniku u Jugoslavenskoj dopunskoj školi (JDŠ) susret s tom populacijom, i problemi koji iskrsavaju u radu s njom, nameću se stvarnom potrebom da istraži i razumije strukturu i dinamiku ove specifične grupe. Poslan je da poučava u »materinskom jeziku« u »domovinskoj« nastavi djecu naših radnika na »privremenom« radu u inozemstvu. Raspor i broj navodnih znakova može zbuniti, pa čak i naljutiti rodoljuba koji

* Članak je sažetak radnje na postdiplomskom studiju u Strasbourgu. Obrana radnje: »Druga generacija Jugoslavena u Alsace i Lorraini (formiranje kulturnog identiteta)« održana je 15. listopada 1986. na Fakultetu humanističkih nauka u Strasbourgu. Jadranka Čačić inače je od 1983. do 1987. bila nastavnica u jugoslavenskoj dopunskoj školi u Francuskoj.

¹ Mislim na zbornik tekstova s Okruglog stola održanog o temi: »Kulturni identitet druge generacije Jugoslavena u Francuskoj« održanog u lipnju 1985. u Parizu i u listopadu 1985. u Dubrovniku, v. Dušan Davidović (ur.) *Kulturni identitet mladih jugoslavenskih migranata u Francuskoj/L'Identité culturelle des jeunes migrants yougoslaves en France*. Beograd/Paris, 1986.

zna koliko je sredstava utrošeno za ono što se ovdje (ukoliko se želi tako protumačiti) dovodi u sumnju. Dakle, poslan da radi u JDŠ (i u udruženjima naših građana) nastavnik će se susresti s djecom koja svoje misli nespretno prevode s francuskoga na »svoj« materinski jezik, koja između sebe govore francuski, kojima je francuski i emocionalni govor, koja ne znaju imenovati ni grad u blizini kojeg se nalazi selo njihovih roditelja, a kamoli republiku, koja o Jugoslaviji znaju koliko i loše informirani stranac, koja nisu slušala priče i bajke na svom jeziku... nastavnik ne može mehanički prihvatiti ovu rodoljubivu dužnost. Mora si postaviti pitanje s kim će to izvoditi ambiciozni obrazovni program, i kakav je kulturni identitet grupe s kojom će raditi.

Ovaj članak nipošto ne pretendira na to da predoči svu suptilnost problematike kulturnog identiteta druge generacije Jugoslavena koji žive na području Alsace i Lorraine. On je samo pokušaj da razjasni uvjete i socijalizacijske činioce koji utječu na razvoj njihova kulturnog identiteta, ponajprije na očiglednu dvojnost u ponašanju i kulturnim manifestacijama ove populacije, u nadi da će njegove spoznaje poslužiti kao temelj sveobuhvatnijem ispitivanju za koje pojedinac, baveći se pritom i svojim redovitim poslom, nema ni vremena ni materijalnih mogućnosti.

U Francuskoj živi 19,826.500 osoba do dvadeset i pet godina; 1,493.040 je stranaca, a među njima 19.800 mladih Jugoslavena (2 : 12, prema popisu iz 1982). Bez obzira na manjkavost izvora o broju strane populacije² (svaki izvor nudi različite podatke, ovisno o načinu prikupljanja i klasificiranja) jugoslavenska populacija zacijelo pripada u manje brojne. Statistički zane-marljiva, relativno uspješno socijalizirana, svojim evropskim porijeklom donekle zaštićena čak i pred ortodoksnim protivnicima imigracije u Francuskoj, ne izaziva poseban interes ni javnosti ni istraživača. Za razliku od njih, mnogobrojniju arapsku mladež često proučavaju. Unatoč osebjnostima vezanim uz ovu populaciju, u djelima koja o njima govore mogu se pronaći elementi zajednički svim pripadnicima druge generacije u Francuskoj. Imigracijsko porijeklo zajednički je nazivnik za socijalizacijski proces i sistem uloga kojima će ih kultura u kojoj odrastaju podvrći. Njen osnovni poriv jest asimilacija. Kulturno nasljeđe, obitelj, individualnost, uvjetovat će odgovor mladih na ovakav utjecaj. Istovremeno značajan je i odnos društva prema pojedinoj naciji i tradicionalne veze među društvima.

Tko su oni?

Postoje razmimoilaženja u određivanju pojma — od imenovanja do određivanja sadržaja. »Slijedeća generacija«, »mladi imigranti«, »djeca imigranata«, »nulta generacija«, »ni — ni generacija«, »druga generacija« pojmovi su čiji *definiens*, ovisno o akuratnosti definicije, uključuje: starost, zemlju rođenja, zemlju rođenja roditelja, etničku pripadnost roditelja i dužinu boravka u zemlji prijema.

U ovom radu koristila sam termin »druga generacija stranaca« iako ne smatram da je to najsretnije sročena sintagma. Pod njim podrazumijevam djecu poteklu iz imigrantske obitelji (u ovom slučaju jugoslavenske) koja su rođena u zemlji prijema ili su u ranoj mladosti (prije puberteta) u nju stigla (Francusku) i u njoj proživljava duže razdoblje socijalizacije. Činilo mi se

² Postoji nekoliko izvora koje je moguće koristiti:

— godišnji izvještaj Ministra unutrašnjih poslova temeljen na dozvolama boravka,
— publikacije INSEE (Nacionalni institut za ekonomska proučavanja i statistiku),
— popis stanovništva,
— izvještaji Ministra rada o stranoj radnoj snazi.

važnim naglasiti dužinu boravka u Francuskoj, odnosno dob u kojoj su pripadnici druge generacije uspostavili direktan kontakt s francuskim društvom. Veoma je važan proces socijalizacije što ga određuje, s jedne strane, imigrantska obitelj, a s druge, ostali socijalizacijski faktori francuskog društva, te interakcija »francuskog« i »jugoslavenskog«.

Iako izraz »stranac« ne smatram adekvatnim zbog konotacija što ga on izaziva — slabo poznavanje jezika, običaja, privremenost boravka — ipak ga koristim jer nisam pronašla niti jedan drugi s pomoću kojeg bih razlikovala ovu populaciju od njezinih indigenih vršnjaka. Kako pripadaju imigracijskoj sredini mnogi ih tako i određuju (druga generacija imigranata). Oduzta sam od tog pojma jer migracija nije obilježje njihova djelovanja već naslijeđeno stanje.

Teorijski okvir

Prihvativši da su stvaranje osobnoga i kulturnog identiteta dva neodvojiva procesa, kao polaznu točku koristila sam Eriksonovo (3) mišljenje da proces formiranja identiteta započinje nizom identifikacija. Identifikacije počinju u obitelji, u porodici. Dijete stvara sliku o sebi i počinje zamišljati kakvo će biti kad odraste. Uočava podjelu uloga i stvara hijerarhiju očekivanja koje želi realizirati tokom života. Za integritet ličnosti bitno je da slika »o sebi« nije u neskladu sa slikom koju drugi imaju o nama. Nesuglasnost između slike »o sebi« i slike koju o njima ima francusko društvo, prema istraživanju H. F. Mecheria (12), negativno se odražava na formiranje ličnosti mladih Magrebaca. Izgled (kovrčava, crna kosa koji neki pokušavaju izravnati), temperament, specifičan kućni odgoj i sistem vrijednosti uvjetovan tradicijom i duboko prožet religijom, zajednička povijest sa zemljom prijema, brojnost, kriju se iza danog im pogrđnog nadimka »Beurs« (od *le beur* — maslac) i uzrokuju svakodnevno apriorno omalovažavanje. To nisu okolnosti u kojima je jednostavno diferencirati pozitivnu sliku o sebi i afirmirati se u svojoj sredini.

Kako je s Jugoslavenima?

Oni nisu u tako nepovoljnom položaju kao magrepska populacija. Ne suočavaju se toliko s otvorenim neprijateljstvom domaćina. Ipak se u formiranju slike »o sebi« sukobljuju sa više problema nego većina njihovih vršnjaka koja je svjesna svojih korjena. Upravo zato čini mi se interesantnim proučiti svijest koju oni razvijaju o odnosu »mi« i »oni«. U kojim okvirima oni tu svijest formiraju? S kojim grupama se identificiraju? Što znači uopće pripadati nekoj zemlji i kulturi?

Ralph Linton (9) određuje kulturu kao konfiguraciju naučenog ponašanja čije sastavne dijelove izmjenjuju i dijele pripadnici danog društva. Ovako određena, s naglaskom na aktivnost pojedinaca i recipročnost djelovanja kulture i pojedinca, upravo kultura referencijski je okvir unutar kojeg će mladi čovjek djelovati i formirati se.

Koji će referencijski kulturni okvir uzeti i imati mladi Jugoslaveni u Francuskoj?

Njihovi roditelji nisu naučili francuski jezik, a svoj polagano zaboravljaju, zadržali su etničke navike kraja iz kojeg su potekli, zatvorili su se u nacionalne okvire zahvaljujući dijelom i mogućnosti slobodnog udruživanja stranih radnika. Jugoslavija je njihovo selo, kriza, Tito. Jugoslavija je njihov zadimljeni klub, pečena svinjetina i salata od kupusa, rakija, svade, ogovaranja i nasuprot svemu — nostalgija za idiličnim vremenom drugovanja i

želja za povratkom. Ovom kulturnom predlošku određenom precizno sa »mi« (Jugoslaveni, Srbi, Užičani... ili obrnuto) i »oni« (Francuzi, najčešće s pridjevom »glupi«), suprotstavljaju se asimilacijski usmjereni socijalizacijski činioци — škola, mass-mediji, prijatelji... privlačnost razvijenoga, potrošačkog društva.

S jedne strane — pripadnost jugoslavenskoj koloniji, a s druge — izostanak »jugoslavenske« kulturne prakse, ambivalentnost socijalizacijske situacije, neizvjesnost položaja imigrantske obitelji, sve su to otežavajuće okolnosti pri formiranju osobnoga i kulturnog identiteta.

Iz proturječnosti njihova svakodnevnog života nametnule su se i kontradiktorne polazne hipoteze (ili je kontradiktornost samo privid):

Predstavnici druge generacije Jugoslavena u Alsaceu i Lorraini:

- pokazuju tendenciju asimilacije u francusko društvo,
- pokazuju tendenciju da se identificiraju kao Jugoslaveni,
- uspješno se socijaliziraju,
- pozitivno su orijentirani prema francuskoj kulturi,
- nemaju diferenciranu sliku kulture porijekla,
- imaju niske profesionalne aspiracije, ali ipak više od socioprofesionalnog statusa svojih roditelja.

Iako se ne može govoriti o maksimalno reprezentativnom uzorku Jugoslavena u okviru raspoložive populacije (onih koji pohađaju JDS ili održavaju kontakte sa Jugoslavenima) pridržavala sam se slijedećih kriterija: da su rođeni u Francuskoj ili su u Francusku došli do svoga srednjeg djetinjstva; da su im oba roditelja Jugoslaveni i da imaju jugoslavensko državljanstvo; da su u dobi od 9 do 20 godina.

Bilo je poteškoća (raštrkanost Jugoslavena na području Alsace i Lorraine, nepostojanje pouzdanih statističkih podataka) u stratificiranju uzorka. Uzorak zadovoljava u pogledu dobi i spola, ali ne i socioekonomskog statusa i nacionalne pripadnosti.³ Može se govoriti o relativnoj proporcionalnosti unutar pojedinih stratumata u odnosu na populaciju.

Polazeći od formuliranih hipoteza i raspoloživog uzorka pokušala sam odgovoriti na slijedeća pitanja:

- a) Koji su socijalizacijski okviri unutar kojih se formira identitet druge generacije Jugoslavena?
- b) Koje su referencijske grupe i kakav je subjektivni odnos prema dvjema kulturama?

Metode

Promatranje se od početne znatiželje razvilo u sistematsko učestvujuće promatranje. Omogućilo mi je da prikupim podatke o uvjetima života u obitelji i načinu korištenja slobodnog vremena.

Percipirane podatke proširila sam i provjerila dubinskim intervjuom. U pripremi intervjua predvidjela sam samo ključna pitanja o kojima sam željela prikupiti podatke: obiteljski život i kontakti s porodicom u Jugoslaviji;

³ Izostala je predviđena analiza o ulozi socioekonomskog statusa roditelja na formiranje kulturnog identiteta druge generacije, jer je bilo gotovo nemoguće pronaći osobe višega socioekonomskog statusa (osim dviju liječničkih obitelji u Strasbourg).

Nepreciznost podataka ne upućuje ni na kvalitetno stratificiranje uzorka prema nacionalnosti. Posebno ga je teško generalizirati na nivou svih jugoslavenskih nacija. Na području Alsacea i Lorraine žive pretežno Srbi i čak treća generacija Slovenaca.

slobodno vrijeme; škola; prijatelji; aspiracije; subjektivni osjećaj integriranosti u francusko društvo; odnos prema materinskom jeziku. Dva osnovna razloga su me navela na ovakav postupak, a ne na detaljnu razradu pitanja: heterogenost uzorka s jedne, a s druge strane želja za što neposrednijim kontaktom s ispitanicima. Ispitanici su mogli birati jezik kojim će govoriti i slobodno graditi priču o svom svakodnevnom životu. Moja uloga je varirala od ispitanika do ispitanika — s adolescentima se razvijala do diskusije (čiji cilj nije bilo nametanje stavova nego razjašnjavanje ispitanikovih tvrdnji kako interpretacija ne bi bila subjektivna ili čak netočna, poticaj na glasno razmišljanje, te namjera da se stvori atmosfera razgovora a ne ispitivanja), a s mlađim ispitanicima se svela na postavljanje konkretnih pitanja pošto su oni teže sustavno iznosili svoja mišljenja. Razgovori su vođeni u domovima ispitanika u vrijeme koje su oni sami odredili.

Podatke o subjektivnom osjećaju integriranosti, referencijskim i identifikacijskim grupama pokušala sam provjeriti testom »Tko sam?« Ovaj test, koji su uveli H. H. Kunh i McPartland (5), razradila je Marisa Zavalloni (15; 16), a u ispitivanju prve generacije Jugoslavena u Francuskoj njime se koristila Mirjana Morokvašić (1). Test je jednostavan za provođenje i često se koristi pri ispitivanju socijalnog identiteta, naročito u slučajevima promjene kulturne sredine ili proučavanju manjina.

Modificiran za ovu priliku test je proveden najvećim dijelom u JDS (od 96 ispitanika 81 je ispitan u JDS). Odgovarajući na pitanje »Tko sam?« ispitanici su u što kraćem vremenu trebali nadopuniti deset rečenica započetih s Ja sam... Iako Mirjana Morokvašić sugerira da ispitanicima treba dati što više vremena kako bi »uhvatili daha« odlučila sam se za obrnut postupak. Pošto se radi o slobodnim asocijacijama, mišljenja sam da treba prihvatiti princip »prva misao — najbolja misao« i na taj način dobiti spontane i samim tim iskrenije odgovore. I ovaj put su ispitanici mogli birati jezik kojim će odgovarati.

Prilikom analize rezultata testa polazi se od određivanja »konsenzualnih« i »supkonsenzualnih« odgovora. Prvi upućuju na identifikaciju s grupama za koje postoje priznati kriteriji pripadnosti i smještaju osobe u socijalni sistem, a drugi imaju individualnije atribute.

Skale sudova (semantički diferencijal) koristila sam da utvrdim vrijednost i odnos stavova prema dvjema kulturama između/unutar kojih odrastaju ispitanici. One su mi omogućile da potvrdim referencijski okvir unutar kojeg se mladi Jugoslaveni određuju. Najprije sam ispitala stavove vezane uz Jugoslaviju, nakon tjedan dana za Francusku. Koristila sam pojmove koji su mi se nakon intervjuva činili bitnim: Jugoslaven/Francuz; jezik; običaji; prijateljstvo; umjetnost; povratak u Jugoslaviju/ostanak u Francuskoj.

Broj ispitanika je varirao od 15 u intervjuu, do 47 u skali procjene, a 96 (od čega je za interpretaciju moglo poslužiti 87) pri testu »Tko sam?«

Očigledno je da sam prednost dala kvalitativnim tehnikama. Usprkos impresivnoj snazi brojki koja umanjuje subjektivnost interpretacije smatram da je za izučavanje kulturnog identiteta (ili bar uvjeta njegovog stvaranja) potreban što neposredniji kontakt s ljudima. Dijelim mišljenje M. Oriola da je proučavanje imigracijskih zajednica predmet svojevrstne moderne antropologije pri čemu su terenski rad i kvalitativne metode preduvjet razumijevanja kompleksnog sadržaja kojim se istraživač bavi. Davanjem prednosti kvalitativnim postupcima kvantitativni se ne obezvređuju. Njihova je uloga ovdje prvenstveno verifikacijska, ponekad usmjeravajuća i poticajna.

Rezultati

Rezultate ispitivanja izložit ću, upravo zbog neistraženosti ovog problema i nesistematiziranih, iako malobrojnih podataka, u slijedećim kategorijama:

a) *Uvjeti života, privatna sfera*

»Velike spavaonice« u kojima je život ograničen na zadovoljavanje primarnih potreba u četvrtima Z. U. P.⁴ i u njihovim zgradama H. L. M.⁵ nastanjuje radnička klasa, dobrim dijelom imigrantskog porijekla. Bez obzira na to što bi se moglo kritički negativno pisati o ovim četvrtima i segregacijskoj politici (10) treba naglasiti da one imigrantima pružaju stambene uvjete daleko iznad onih koji bi, u okviru svoje socioekonomske kategorije, imali u vlastitoj zemlji. Stil života i niski kulturni prohtjevi čine životne uvjete zadovoljavajućima.

Uglavnom u trosobnim stanovima sa centralnim grijanjem i telefonom Jugoslaveni organiziraju svakodnevni život po uzoru na susjede Francuze. Oni s ponosom ističu da se od njih ne razlikuju kao na primjer Turci ili Arabi, kojih zadržavanje običaja i normi ponašanja i odijevanja smatraju nedostatkom pristojnog ponašanja.

Unutrašnje uređenje stana odražava kombinaciju alzaškog malograđanskog neukusa (s velikim zlatnim ružama na tapetama) i osjećaja za lijepo na brzinu urbaniziranog seljaka. Obilje boja, detalja i stilova zamorili bi i najradoznalije oko. Šareni zidovi najčešće su pokriveni goblenima (poklon rodbine ili ponos domaćice), fotografijama porodice. Na zidovima se može vidjeti i Titov portret, često pored Majke Božje ili goblena »Posljednja večera«. Figurice od plastike, rezbarenog drveta i gipsa podsjećaju na domovinu. Kao mjerilo statusa stoji uvijek na istaknutom mjestu televizor u boji, video-rekorder, HI-FI. Kazete i ploče dolaze iz jugo-kič produkcije.

Na policama — tek poneka knjiga, najčešće đaćka, često na francuskom jeziku. Kupnja knjiga smatra se uglavnom dodatnim i često nepotrebnim opterećenjem kućnog budžeta. Dječje sobe uređene su prema roditeljskom ukusu. Izrazito autoritarni roditelji pokušavaju omogućiti svojoj djeci optimalne uvjete za život i obrazovanje. Prema njihovim kriterijima to su: hrana, odjeća i dovoljno slobodnog vremena. Djeca zauzimaju centralno mjesto u obitelji. Više je to izraz roditeljskih aspiracija, često samo za jedan stupanj viši od onoga što su sami ostvarili, nego interesa i pokušaja razumijevanja dječje psihe.

Postoje i obitelji, mada ih je sve manje, koje od svog dolaska u Francusku žive u zgradama koje su im poslodavci iznajmili. Stanarine su još niže, ali i uvjeti stanovanja lošiji (kupaonica i WC na katu, nema centralnog grijanja). Razgovor o povratku i nostalgija stalne su teme. One su češće i naglašenije u ovim manje udobnim domovima u kojima je sve orijentirano na povratak u već sagrađene kuće u kojima će tek započeti pravi život. Ipak, ta uporna želja o povratku nikako da se ostvari.

Obitelj višega socioekonomskog statusa (jedine dvije u mom uzorku) žive izvan navedenih zona, a namještaj i ukrasi dijelom potječu iz Jugoslavije (porodične uspomene), knjiga ima i na srpskom ili hrvatskom jeziku i na francuskom. One su se odlučile za definitivni ostanak u Francuskoj.

⁴ Zone à Urbaniser par Priorité — Zona za prioritarno urbaniziranje.

⁵ Habitation à loyer modéré — Stanovi s umjerenim cijenama stanarina, predviđeni za obitelji s nižim dohocima.

Svi svoje slobodno vrijeme provode u kući ili prijateljskim posjetima. Jugoslaveni se posjećuju uzajamno. Rijetko ili nikako kontaktiraju s Francuzima, a još rjeđe s ostalim strancima (ovisno o koncentraciji Jugoslavena na jednom području). Posjećuju se vikendom, blagdanima, a posebno povodom obiteljskih i religioznih slavlja — slave, Božića, rođendana. Prihvatili su rituale uz pojedine katoličke blagdane, ali ako su druge vjere obilježavaju i svoje blagdane (više pravoslavci nego Muslimani). Ne sjećam se obitelji koja nije na neki način prakticirala ili izražavala svoju religioznu pripadnost (u hrani, obredima i ponašanju).

Samo velika oskudica može spriječiti jugoslavensku obitelj da ne provede odmor u Jugoslaviji. Pored rijetkih pisama, povremenih telefonskih poziva i još rijedih dolazaka članova porodice u Francusku, to je jedina veza s rodbinom.

Za neke jugoslavenske građane (postepeno za sve manji broj) oblik zajedničkog življenja jesu i jugoslavenski klubovi. Najčešće otvoreni samo vikendom podsjećaju više na gostionicu nego na klub za susrete, izmjenu informacija, razgovor, dodir s kulturom svoje domovine. Glavna aktivnost tih klubova je organizacija zabava povodom državnih praznika. Tom prilikom provode se i sportska takmičenja. Nekad učenici JDS izvedu prigodni program, a proslava se svede na jelo, piće i cigarete, svirku priučenih glazbenika i kola. Dim, psovke, gužva, znoj, a ponekad i tuča nisu samo izbor odraslih nego i dječja zabava. Zanimajući povod sastanka i zabave, djeca u svemu tome gledaju Jugoslaviju i stječu sliku o njoj.

U četiri školska sata na tjedan imaju priliku upoznati Jugoslaviju u JDS. Organizirana u ueničko slobodno vrijeme (srijeda, subota, nedjelja) često u neprikladnim prostorijama i s ambicioznom programom koji podrazumijeva pozitivnu motivaciju i poznavanje materinskog jezika, dopunska nastava je prije dodatni teret nego izbor iz interesa.

Obitelj, klub, JDS tri su glavna socijalizacijska faktora koja utječu na formiranje »jugoslavenskog« identiteta druge generacije. Dakako, posebno treba istaknuti obitelj kao primarni faktor i to ne samo u imigracijskoj situaciji. Obitelj je prva veza s Jugoslavijom, ali i grupa iz koje se ulazi u francusko društvo.

b) Što se zbiva unutar imigracijske obitelji

Tradicionalna patrijarhalna porodica mijenja se ponešto u radnoj podjeli uloga, ali ne i hijerarhiji. Ako i prihvaća dio »ženskih« obaveza, otac i dalje vodi glavnu riječ u kući.

»Le chef de la famille c'est le père, comme la mère, elle est, elle est le parent aussi. Je trouve que c'est un peu normal. (Vesna, 16 godina)⁶

»Ovde ima samo jedan ko... što trebamo da slušamo i Francuzi, oni više pustiju žene da rade što 'oće i bolji su, ne znam... Ovde Jugoslaveni žena treba da sluša muža.« (Nathalie, 15 godina)

»C'est pas son travail de faire le ménage et tout... Le papa fait la vaisselle des fois, passe l'aspirateur, quand maman n'a pas de temps, moi non plus. Il passe pas toute la journée à regarder en haut — non, il aide aussi. (Lidija, 12 godina)⁷

⁶ »Glava porodice je otac, dok majka, ona je, ona je također roditelj. Mislim da je to pomalo normalno.

⁷ Nije to njegov posao da posprema kuću. Tata ponekad pere suđe, usisava. Kad mama i ja nemamo vremena. Ne gleda čitav dan u zrak, on pomaže također.

Proces transformacije je uvijek složen i dugotrajan. U emigracijskoj situaciji on se još više komplicira. Dolazi do rascijepa između prve i druge generacije. To nije tipični »generacijski sukob«. On je izazvan diskontinuitetom nekih osnovnih elemenata neophodnih za harmoniju življenja.

»Je sors pas tellement... je reste pas longtemps. Ils s'inquiètent (...) C'est pas la Yougoslavie. Ils pensent qu'ici est un peu dangereux. (Vojislav 15 godina)⁸

»Ma mère au début a trouvé ça un peu choquant quand il y avait des amis français qui sont venus manger à la maison, ils ont apporté toujours quelque chose... de cousinier, que ce soit le dessert, l'entrée... Il y a plein de petites choses comme ça qu'elle a adopté. C'est la vie française, (Snežana, 20 godina)⁹

»Oni roditelji [Francuzi] nije k'o u Jugoslaviju. Nemaju puno [Jugoslavena] što idu u tenis igrati roditelji, pa da, ne znam, jogging, da trčiju...« (Nathalie)

Pripadnici prve generacije odrasli su u Jugoslaviji, u ruralnoj sredini, tamo su odgojeni i tamo su interiorizirali sistem vrijednosti i normi, tamo su ostali njihovi preci i tamo se oni, nikada posve resocijalizirani u Francuskoj, žele vratiti.

Njihova su djeca rođena i socijaliziraju se u Francuskoj. Interiorizirali su elemente francuske kulture ali zajedno s onima elementima kulture svojih roditelja koji su im bili dostupni i onoliko koliko su im bili dostupni. Koliko im je ta kultura dostupnija teško je prosuditi ako se zna da se članovi obitelji sakupe tek navečer, nijemo gledajući u televizor.

»A ovako mi skoro čitav dan sami [bez roditelja], samo uveče smo zajedno. Gledamo televizor, čitamo. O čemu bi mogli pričati, ne znam... Francuzi, oni mogu pričati probleme od žene i od muža. Oni, ne znam, a ovdje na primer one od žene ja pričam mami, a one što Aco (brat) ima da kaže, reče tati. Francuzi... ne sramiju ako nešto...« (Nathalie)

»Po čet'ri sata napolje smo, idemo à la pêche (u ribolov), on marche (šetamo). Kad sam kod njega (oca) ne razgovaram ništa, gledam televiziju. [Navečeri] jedemo. Posle mama ide da spava. Ujutro ustaje rano za posao...« (Dejan, 14 godina, roditelji razvedeni, živjeli su u istom gradu u Francuskoj). Govore francuski jezik.

»Quand on se voit on dit salut en yougoslave. Après on commence... la, la, la, et on parle le français.« (Sofija, 19, godina)¹⁰

»... je comprends tout. Mais je ne sais pas tellement parler (...).« (André, 14 godina)¹¹

»Oni (roditelji) pričaju meni jugoslovenski, a ja njima francuski. Kad nešto oni ne razumiju po francuski, a ja njima po jugoslovenski... Kad se iznerviram nešto pa 'oću da kažem ja stalno po francuski.« (Nathalie)

»Ne mogu [čitati na srpskom jeziku]. Ne ulazi mi u glavu. Zato što nisam »habitué« (nemam naviku). Čirilicu nisam još baš svladao, ne znam teško čitam... Ne razumem sve. Kao neki strani jezik. Nije baš strani jezik, ali neke reči ne razumem.« (Vladimir, 14 godina)

⁸ Ne izlazim mnogo... ne ostajem dugo. Oni se brinu (roditelji). Nije to Jugoslavija. Oni misle da je ovdje malo opasno.

⁹ Moja majka je smatrala pomalo šokantnim u početku kada bi francuski prijatelji došli jesti k nama. Svaki put su ponijeli nešto... bilo desert, bilo predjelo... Puno je takvih malih stvari koje je prihvatila. To je francuski život.

¹⁰ »Kad se vidimo kažemo zdravo jugoslovenski. Poslije počnemo... la, la, la i govorimo francuski.«

¹¹ ... razumijem sve. Ali ne znam toliko govoriti (hrvatski ili srpski).

U Francuskoj su njihovi roditelji, škola, prijatelji. Svjesni su, i oni koji ga žele da bi povratak u Jugoslaviju bio višestruko težak.

»Je resterai plutôt en France. Surtout si mes parents resteront. Mais si mes parents décident de retourner en Yougoslavie, ce qu'ils ne parlent pas, on sait jamais, là je pense que je suivrais mes parents. Je pense... Je peux changer d'avis.« (Snežana)¹²

»Našla bi ovde (posao)... Pa u Jugoslaviji već tako nema posla i sve problemi tamo. Ja bolje volim ovdje žvit. Ovdje ako nađem pos'o pa ili... da ovde dobijem para puno pa da stavim i posle toga odem u Jugoslaviju. Ali ne bi tamo htela ić' .. Nemaju skoro... u gradu ima sve, ali na primer na selu nema skoro ništa, pa...« (Nathalie)

»Je crois pas que je puisse me défaire de la France... Je connais la Yougoslavie pendant les vacances, c'est tout, c'est super, c'est bon, les copains, c'est autre chose qu'en France, mais... Bon, j'ai plus de facilité de parler le français que le yougoslave... Ils pensent [...] retourner, mais je ne sais pas quand... Ils construisent [...] pour rien, j'ai l'impression. Si vous m'auriez demandé cette question il y a un an, j'aurais dit 'je repars tout de suite'... j'ai beaucoup changé.« (Sofija)¹³

Ovaj raskorak u svakodnevnom životu utoliko je otežan nastojanjem roditelja da konzerviraju svoje običaje koji se susreću i sudaraju sa daleko brojnijim i atraktivnijim utjecajima zemlje prijema.

U prvim godinama života, dok je obitelj gotovo jedina grupa u kojoj oni žive, ovo razmimoilaženje nije toliko značajno. Slika »o sebi« stječe se u porodici. Međutim, kako raste broj utjecaja izvana, kako oni sazrijevaju i udaljavaju se od roditeljskog utjecaja, razlike postaju sve veće i za mnoge bolne. Rascijep premošćuju jedino pozitivnim uzajamnim emocijama.

Navike, potrebe, aspiracije vode ih u suprotnim smjerovima. Značajnu ulogu pri tome ima neodlučnost u vezi s odlukom o povratku. Ta se odluka neprestano odgađa, prva se generacija nije zbližila s francuskom sredinom više nego što je neophodno i neminovno, a drugu generaciju pritišće neizvjesnost.

c) Identifikacija

Prema rezultatima testa »Tko sam?« druga se generacija odredila u prvom redu prema onome što radi i prema spolu. Gotovo polovina ispitanika napisala je da su Jugoslaveni. Uočljivo je da je to jedan od rijetkih »konsenzualnih« odgovora pomoću kojeg su se ispitanici odredili kao pripadnici neke grupe. Umjesto da odgovore na pitanje »Tko sam?« oni su često odgovarali na pitanja »Kakav sam?«; »Kako sam?«. Pri tome su koristili pozitivne pojmove (lijep, inteligentan, jak...). Adolescentima je bilo važnije da odrede osobine svoje ličnosti (simpatičan, stidljiv...) nego pripadnost nekoj grupi. Oni se nisu određivali kao Jugoslaveni.

¹² Radije ću ostati u Francuskoj. Naročito ako moji roditelji ostanu. Ali ako moji roditelji odluče da se vrate, o čemu sada ne govore, nikad se ne zna, slijedit ću svoje roditelje. Mislim... Mogu promjeniti mišljenje.

¹³ Ne vjerujem da bih se mogla odijeliti od Francuske... Poznajem Jugoslaviju preko praznika, to je sve, to je super, to je dobro, prijatelji, drugačije je nego u Francuskoj, ali... Dakle, lakše mi je govoriti francuski nego jugoslavenski... Misle se (roditelji) vratiti, ali ne znam kada. Građe (kuću) nizašta, čini mi se. Da ste me to pitali lani, rekla bih 'Vraćam se odmah'... mnogo sam se promjenila.

Samo dva ispitanika su se odredila kao stranci.

	spol		ukupno
	muški	ženski	
učenik/zanimanje	23	27	50
spol	24	22	46
Jugoslaven	22	14	36
junak iz priče, filma	20	15	35
životinja	4	30	34
zanimanje (željeno)	21	10	31
stvar	8	16	24

Bilo je očito da imaju pozitivnu sliku o sebi, iako često prenaplašenu, pa se stoga neuvjerljivo u testu izražavaju superlativima (najpametniji, najljepši..)

A kako su se najprije odredili kao učenici i prema spolu, potvrđuju karakteristike razvojne dobi u kojoj se nalaze.

Da bismo s većom sigurnosti mogli interpretirati rezultate ovog testa trebalo bi provesti ispitivanje i djece iste dobi u Jugoslaviji, i mladih Francuza, i tako dobiti kontrolne grupe i time pouzdanije podatke o zajedničkim kategorijama u koje se veći dio populacije svrstava, a isto tako doznati koliko je nacionalna pripadnost pojedine grupe ili sviju bitna kao referencijaln: okvir. Isto tako ovaj bi test trebalo upotpuniti, prema metodi Marise Zavalloni (15; 16), testom slobodnih asocijacija koji bi pomogao da se utvrdi smisao i značaj pojedinih odgovora za svakog ispitanika (na dijelu uzorka) i njihovu ulogu u određivanju identiteta.

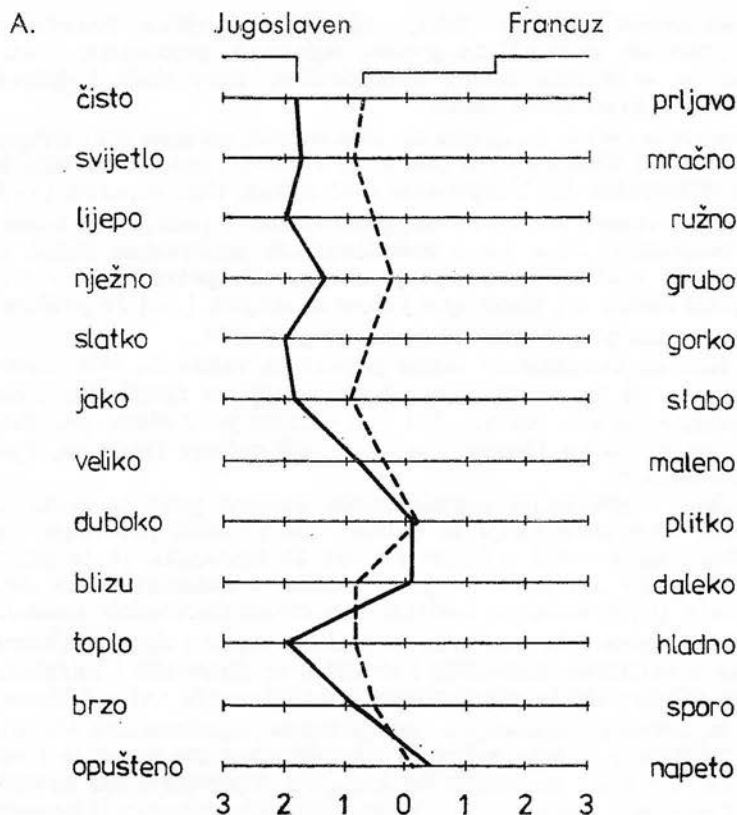
Za izbor semantičkog diferencijala pri ispitivanju stavova odlučila sam se nakon promatranja i izjava u toku intervjua, a taj su izbor potvrdili i rezultati testa »Tko sam?«. Ispitanici se određuju kao Jugoslaveni, a da to u vanjskim manifestacijama (jezik, poznavanje i prakticiranje kulture) ne pokazuju. Pošla sam od zaključka Van Knippenberga (6) da postoji potreba za naglašavanjem pozitivnih obilježja one grupe s kojom se identificiramo. Isti autor navodi da je komparacija s drugom društvenom grupom značajnija za pripadnike grupe s nižim socijalno-ekonomskim statusom (kojoj pripada 43 od 47 ispitanika).

Rezultati pokazuju da mladi pozitivno ocjenjuju obje društvene sredine. Rijetko su u svom izboru neutralni, naročito na evaluativnom dijelu skale. Sve što je vezano uz Jugoslaviju dobiva višu ocjenu, čak za dva stupnja na skalama potencije i jedan na skalama evaluacije (sl. A) Iz ovog se da zaključiti da se predstavnici druge generacije snažno identificiraju kao Jugoslaveni.

Pojedinci nastoje pretjerano pozitivno ocijeniti osobine koje za svoju referentnu grupu smatraju vrijednijima. »Jugoslavenski« tip prijateljstva idealiziran tokom intervjua smatraju daleko vrijednijim i snažnijim od prijateljstva u Francuskoj.

»Il a plus d'amitié qu'ici, je me sens mieux là — bas ... ils sont beaucoup plus chauds qu'ici.« (Sanja, 16 godina)¹⁴ »... surtout l'amitié. Mes copains.

¹⁴ Ima više prijateljstva nego ovdje, bolje se tamo osjećam. Tamo su mnogo topliji nego ovdje.

Slika A

C'est superb. C'est pas comme ici. Disons, là — bas, ils sont plus attachants, plus accueillants, oui, c'est mieux... Tout le monde le dit quand on discute entre nous.« (Sofija)¹⁵

Davanje prednosti kategorijama vezanim za Jugoslaviju ne govori samo o identifikacijskom okviru već i to da društvo prijema ne odgovara njihovim emocionalnim potrebama.

»Ils font [...] la différence entre les Français, entre toutes races.. ils ne disent pas, mais ils veulent me faire comprendre, je ne sais pas.. qu'il y a beaucoup d'étrangers, qu'il y a beaucoup de chômage, des trucs comme ça.« (Sanja)¹⁶

»Tous les étrangers le [...] sentent mais pas très fortement.. à l'école au moment des élections je me sentais visé, j'étais tout petit.. le prof de français il me sousestime.« (Vojislav)¹⁷

¹⁵ . . naročito prijateljstvo. Moji prijatelji. To je super. Nije kao ovdje. Recimo, tamo se više vežu, lakše prihvaćaju, da, tamo je bolje. Svi to kažu kada razgovaramo između sebe.

¹⁶ Prave razliku (Francuzi) između Francuza, između svih rasa . . ne kažu, ali hoće da shvatim, ne znam . . da ima mnogo stranaca, da ima mnogo nezaposlenih, takve stvari.

¹⁷ Svi stranci ga osjećaju (rasizam) ali ne prejako . . u školi sam se, za vrijeme izbora, osjećao promatranim, bio sam skroz sitan . . . prof iz francuskog me podcjenjuje.

U tom smislu oni više očekuju od zemlje porijekla. Boraveći u njoj za vrijeme praznika, jedanput na godinu, uglavnom petnaestak dana, stekli su dojam da je to idilična zemlja dobrodošlice, nasmješnih i dobronamjernih ljudi kakvih u Francuskoj nema.

»J'aime la vie là — bas [...], elle est plus simple, les gens sont simples, ils sont plus heureux, ici c'est trop compliqué en France.. entre camarads les amitiés sont très différentes. En Yougoslavie c'est mieux, c'est superbe. (Vojislav)¹⁸

S druge strane, kada vrednuju umjetnost i jezik, vrijednosti se obiju kultura približuju. Očito su u svakodnevnim kontaktima mladi interiorizirali francusku kulturu i osjećaju je svojom. To potvrđuju u intervjuu:

»Je me plais mieux ici, parce que j'aime la langue. [...] Je préfère rester ici parce que je suis plus à l'aise..« (Saša, 15 godina)¹⁹

»Je suis bien en Yougoslavie quand je pars en vacances. Mais c'est vraiment les vacances.. ça me manque de ne pas avoir ma famille ici.. Maintenant, ça me manque un peu moins.. J'ai une culture yougoslave, par mes parents, mais comme je vis en France, j'ai aussi une culture française. Peut-être les deux.« (Snežana)²⁰

Positivno ocjenjivanje jugoslavenske kulture prije je stvar emocionalnog odnosa nego poznavanja te kulture. Da je tako, potvrđuje i sam izbor jezika kojim su govorili u intervjuu: od 15 ispitanika 10 je govorilo francuskim, a ostalih pet smatralo je prirodnim s Jugoslavenkom govoriti »jugoslavenski« (i pri tome se koristiti množtvom francuskih izraza).

Iako oba spola teže pozitivno ocijeniti i jednu i drugu kulturu, uočljive su razlike u ocjenama djevojčica i dječaka, te djevojaka i mladića. Djevojke više nego mladići izražavaju razliku u doživljavanju dviju kultura.

Može se to protumačiti time što patrijarhalna jugoslavenska obitelj daje više slobode mladićima (manje zabrana, više izlazaka) što uvjetuje i više socijalnih dodira. Djevojke su vezane uz kuću, ne suprotstavljaju se otvoreno autoritetu roditelja i zadržavaju u svijesti pozitivna iskustva s ljetovanja u Jugoslaviji kada i roditelji pokazuju manje krutosti.

»Mon frère peut tout faire, moi je peux rien. C'est dégueulasse! Les garçons ont plus de droits que les filles, et tout..« (Sofija)²¹

».. On sort, c'est beaucoup, on est à la maison pour manger et dormir, c'est tout, on est toujours dehors: copains, cinéma, disco, foot, on sort beaucoup.« (Sanja)²²

Što se dobrih skupina tiče sklonost prema Jugoslaviji posebno pokazuje osjetljiva pubertetska populacija, jer taj razvojni period karakteriziraju intenzivni socijalni kontakti i potreba za afirmacijom. Pretpostavka je da tim potrebama u uvjetima »gostovanja« nije lako udovoljiti. S druge strane, upravo adolescenti koji podjednako vrednuju kategorije francuski/hrvatski ili srpski jezik i francuska/jugoslavenska umjetnost izrazito pozitivno vred-

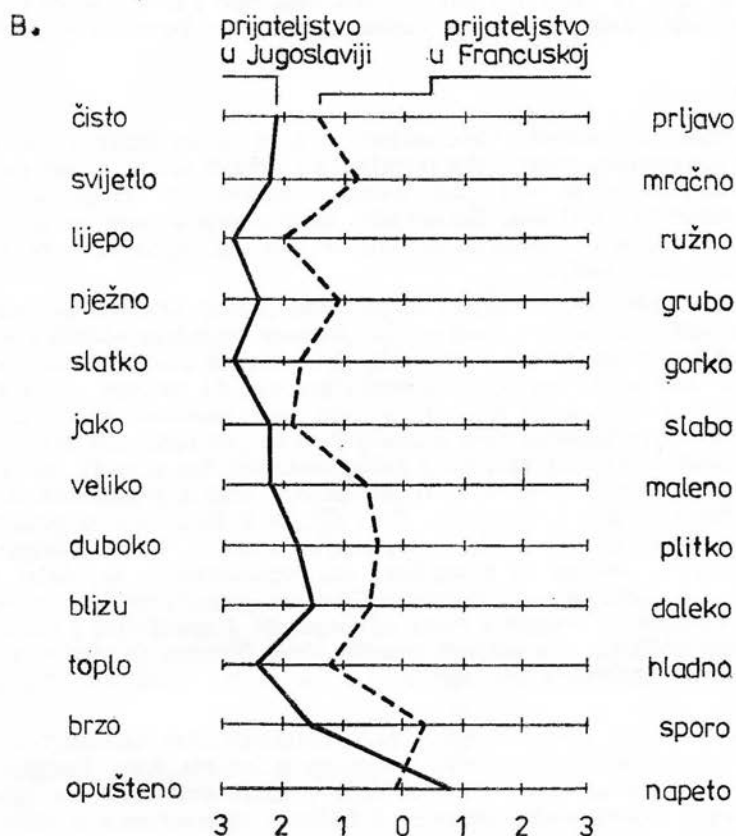
¹⁸ Sviđa mi se život tamo (u Jugoslaviji), jednostavniji je, ljudi su jednostavni, sretniji su, ovdje u Francuskoj je prekomplikirano.. prijateljstva su puno drugačija. U Jugoslaviji je bolje, super je.

¹⁹ Više mi se sviđa ovdje. Zato što volim svoj jezik (francuski). Radije ostajem ovdje jer se ugodnije osjećam.

²⁰ Dobro mi je u Jugoslaviji za vrijeme praznika. Ali to su samo praznici.. nedostaje mi moja obitelj ovdje.. sada mi manje nedostaje... Imam jugoslavensku kulturu, zahvaljujući roditeljima, ali pošto živim u Francuskoj imam i francusku. Možda obadviije.

²¹ Moj brat može sve raditi, ja ništa. To je odvratno. Momci imaju više prava nego djevojke, i sve...

²² Mnogo se izlazi, kod kuće smo samo da jedemo i prespavamo, to je sve, stalno smo vani; prijatelji, kino, disco, nogomet, mnogo izlazimo.

Slika B.

nuju jugoslavenske običaje i prijateljstvo u odnosu na ove kategorije u francuskom društvu. To samo potvrđuje pretpostavku da su oni duboko srasli s francuskim društvom, ali je to društvo istovremeno prilično grubo prema njihovim emocionalnim potrebama pa se oni orijentiraju na ono što su njihovi korjeni. A koliko im je to tek daleko?

Emocionalno pozitivno nijansirani stavovi prema Jugoslaviji odraz su, čini se, utjecaja roditelja na formiranje stavova, ali i pomanjkanja integracije u Francuskoj.

»Parce que on est étrangers ici et puis on est étrangers là—bas. On sait plus où aller.. quand les étrangers n'ont pas de boulot et tout.. et quand je pars en Yougoslavie ils me disent: Tu es la Française, tais toi. Parce que je suis PAS Française et ça ça m'embête.. je suis toujours, pas une Yougoslave En Yougoslavie quand ils me disent ça: 'Tu as la culture française' ils n'ont rein compris. Quand les Français disent: 'Vous êtes t'rangers, ils ont tout à fait raisons, ouais, nous sommes étrangers.. Si je vais, je vais demander la double nationalité.. Mais j'ai dit, je prends la double nationalité.. Bon,

du moment que je ferai les papiers français, bon ça sera toujours pour le travail bien sur, mais j'oublierais jamais que je suis Yougoslave. (Sofija)²³

Zaključak

Iako mladi Jugoslaveni neće osjetiti diskontinuitet kultura kao u literaturi često spominjana magrepska populacija i neće u tolikoj mjeri osjetiti negostoljubivost Francuza, oni ipak nemaju neophodne uvjete za stvaranje stabilnog osobnog identiteta. Kontinuitet slike o sebi sudara se sa dvije prepreke — odvajanje imigrantske obitelji od ostalog dijela društva i rascijep među članovima obitelji.

Roditelji, često neprijateljski raspoloženi prema društvu prijema, u kojem im je egzistencija sve nesigurnija, prenose na cijelu obitelj svoje negativne emocije i svakodnevne frustracije. Pri tome na djecu prenose teret svojih neostvarenih ambicija. Djeca osjećaju potrebu da ostvare ulogu koju obitelj i porodica nalažu čak i kada, po svojim sposobnostima, to ne mogu. Društvo u kojem žive sigurno neće stimulirati više profesionalne aspiracije. Sve to može izazvati osjećaj krivnje i neuspjeha. Isti taj osjećaj može izazvati odbijanje povratka u domovinu ili popuštanje veza s porodicom u Jugoslaviji koje roditelji žele i forsiraju. Roditelji su ti koji stoje u pozadini želje za povratkom što ga dio ispitane populacije izražava. Položaj druge generacije Jugoslavena utoliko se komplicira što jugoslavenska zajednica u Francuskoj ne odražava ni dio bogatstva kultura jugoslavenskih naroda. Ona reflektira ostatke (iz vremena kada su napustili Jugoslaviju) i izolirane djele etničkih obilježja i u svijesti mladih ljudi formira (iskrivljenu i nepotpunu) sliku o Jugoslaviji kao cjelini (pa i o svojoj naciji kao dijelu te cjeline).

Nediferencirana slika o sebi i njen diskontinuitet onemogućuje prepoznavanje sebe u ogledalu društva i kulture u kojima žive. Nesiguran položaj pojačan uvjetima društveno-ekonomske krize vrlo lako će ugušiti one više motive s hijerarhijske ljestvice i njihovo zadovoljenje u toku razvoja ličnosti.

Zivotni uvjeti otežavaju formiranje osobnoga pa tako i kulturnog identiteta za koje mladi ljudi, kako su bliže periodu zrelosti, traže čvrst oslonac. Identifikacija s jugoslavensvom i »jugoslavenskim« govori o potrazi za korjenima. Osim obitelji, i položaj imigranta u školskom sistemu, a naročito na tržištu rada, utječu na ovu orijentaciju.

Koliko je ona stvarna?

Kao prividna kontradikcija pojavljuje se pripadnost Jugoslaviji i namjera da se u nju ne vraća. Mnogo faktora određuje ovu ambivalenciju.

Emotivna veza s Jugoslavijom nije dovoljna da bi se formirao kulturni identitet svojstven zemlji porijekla. Za to je potreban svakodnevni kontakt, a to njima nedostaje. Poznavanje kulture putem posrednika (roditelja i jugoslavenskih krugova) tangencijalno dodiruju čvrsto integrirane socijalizacijske činioce društva s kojim su u svakodnevnom kontaktu. Dualitet utje-

²³ Jer smo stranci i tu i tamo, ne znamo više kuda ići... kad stranci nemaju više posla i tako... i kad odem u Jugoslaviju kažu mi: Ti si Francuskinja, šuti. To me smeta jer ja NISAM Francuskinja... ali nisam ni Jugoslavenka... kad mi kažu u Jugoslaviji: Ti imaš francusku kulturu, to znači da nisu ništa razumjeli. Kad Francuzi kažu: Vi ste stranci, imaju potpuno pravo, da, mi smo stranci... Ako budem, ako budem tražila dvostruko državljanstvo... Kažem, uzimam dvostruko državljanstvo... Dakle, od trenutka kad steknem francuske dokumente, dobro, to će biti samo zbog posla, ali ja neću nikad zaboraviti da sam Jugoslavenka.

caja rezultira neodređenom situacijom u kojoj oni sami ne donose odluke. Odlučuju roditelji ili socijalno-ekonomska situacija obaju društava, a niti jedan od faktora ne vodi računa o posljedicama koje njihova odluka može imati na ovu populaciju. Jugoslavija je za njih (barem većinu) emocionalni izbor. Unatoč stečenim navikama oni bi podnijeli žrtve prilagođavanja. Ono čega se zaista ne žele odreći jest standard koji u Jugoslaviji ne bi mogli ostvariti. Ukoliko budu mogli samostalno donositi odluke očekivati je da će većina ostati u Francuskoj u stalnom procjepu između dva društva, između naslijeđenoga i prihvaćenog. Utopit će se u jednome nikada ne upoznavši vrijednosti drugog, ne znajući pri tome odrediti tko su i kakvi su.

Ispitivanje tako osjetljivog područja kao što je kulturni identitet utoliko je otežano što se radi o jugoslavenskoj populaciji. U višenacionalnoj zajednici, pogotovu tako izmješanoj kao što je zajednica Jugoslavena u Francuskoj, teško je odrediti elemente koji obilježuju nacionalnu kulturu. Nemoguće je generalizirati na nivou države. Osim toga i prva generacija Jugoslavena od koje uče njeni potomci proživljava (unatoč otporu koji pruža) akulturaciju čije granice je u odnosu na kulturu porijekla teško pronaći. To je utoliko teže što je difuzija kultura približila kulturne sredine.

Čini mi se važnim naglasiti da bi trebalo poći od drugih premisa u razmišljanju o budućnosti ovih ljudi. Nužno je manje ideologizirati, a više znati o perspektivama ekonomske emigracije. Kakve su realne mogućnosti za povratak mnogobrojnih obitelji, kakve za ostanak u pojedinim zemljama koje su ih svojevremeno objeručke prihvaćale? Kakav je odnos njihovih aspiracija i stvarnih mogućnosti?

»Majčinska sebičnost« zemalja porijekla i asimilatorska grubost prakse zemalja primitka (među kojima su i Jugoslavija i Francuska akteri) kao da ne žele spoznati stvarnost osoba o kojima brinu. Već i sama terminologija kojom se služimo (privremeni rad u inozemstvu, primjerice) ukalupljuje mišljenje i uvjete čine čiji rezultati ne mogu opravdati napore. Glavnog krivca u tome treba tražiti u sklonosti da se stvari određuju prije nego što se domisle. U tim uvjetima sve ideje o interkulturalizmu blijede u svakodnevnoj praksi.

Iako ne treba zaboraviti ovaj svijet, koji i sam boluje od potrage za identitetom, pogotovu mlada generacija u njemu, analiza emigracijske situacije druge generacije upućuje na još neka pitanja. Vodi li ambivalentnost položaja druge generacije u stanje anomije ili u kreiranje supkulture, kojoj se možda već naziru konture? U kojoj mjeri je ta moguća supkultura povezana sa supkulturom mladih uopće? Do koje mjere je neproživljeni kulturni identitet posljedica njihova ekonomska, a u kojoj mjeri imigracijskog položaja?

LITERATURA:

1. Baučić I., Friganović M., Morokvašić M.: *Iz Jugoslavije na rad u Francusku*. Migracijske radnika 3, Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1972.
2. Dinello (Reimundo): *Adolescents entre deux cultures*. L'Harmattan: CIEM, 1985.
3. Erikson (H. Eric): *Omladina, kriza, identifikacija*. Titograd: Pobjeda, 1976.
4. Français/Immigrés, *Esprit*, br. 102, lipanj, 1985, Paris.
5. Grisez (Jean): *Méthodes de la psychologie sociale*. Paris: PUF, 1981.
6. Van Knippenberg A. F. M.: *Perception and Evaluation of Intergroup Differences*, Peps- Leiden, Krip Meppel, 1978.
7. Kreč D., Kračild R. S., Balaki I. L.: *Pojedinac u društvu*, Udžbenik socijalne psihologije, Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva Srbije, Beograd, 1972.

8. Teobada Leonetti I.: »Culture d'origine, cultures immigrés, cultures ethniques, Réflexions sur la traitement idéologique ambivalent de ces notions«, *L'homme et la société*, 77—78, juillet—décembre 1985, Paris, str. 23—29.
9. Linton (Ralph): *Le fondement culturel de la personnalité*. Dunod: Paris, 1986.
10. Llaumett (Maria): *Les Jeunes d'origine étrangère, De la marginalisation à la participation*. Paris: CIEM/L'Harmattan, 1984.
11. Magnusson (Kjell): Između dvije kulture (istraživanje stajališta i ponašanja jugoslavenske djece u Švedskoj). *Rasprave o migracijama*, 71, Zagreb, 1981.
12. Mecheri H. F.: *Les jeunes immigrés maghrébins de la deuxième génération (et/ou la quête de l'identité)*. Paris: CIEM/L'Harmattan, 1984.
13. Oriol (Michel): »Appartenance linguistique, destin collectif, décisin individuelle«, *Cahiers internationaux de Sociologie*, vol. LXXIX, juillet—décembre 1985., Paris,
14. Oriol (Michel): »Identité produite, identité institué, identité exprimée: Confusions des Théories de l'identité nationale et culturelle«, *Cahiers internationaux de Science*, u S. Moscovici: *Introduction à la psychologie sociale*, 2. Paris: Larousse, 1972., str. 245—265.
15. Zavalloni (Marisa): L'identité psychosociale, un concept à la recherche d'une science, u S. Moscovici: *Introduction à la psychologie sociale*, 2. Paris: Larousse, 1972., str. 245—265.
16. Zavalloni (Marisa): »Social identity and the recording of reality: its relevance for cross-cultural psychology«, *International Journal of Psychology*, vol. 10, br. 3, Paris: Dunod, 1975, str. 197—217.

FRENCH, YUGOSLAV OR SOMETHING ELSE?

SUMMARY

Although everyday life estranges the immigrant from his homeland, in his consciousness he continuously returns to it. The insecurity of their socio-economic position in the host country and undetermined plans for return have a different effect on first and second generation Yugoslav migrants in Alsace and Lorraine. While the first generation looks back with nostalgia to Yugoslavia, the second continuously seeks its identity in French society, not finding true support for this either in French or Yugoslav society. Identifying itself as Yugoslav, as this population grows up it nevertheless becomes more remote from what is basic for maintaining such a national identity — i. e. from the knowledge and practice of the culture of origin.